

з виявлення, локалізації та ліквідації вогнищ карантинних бур'янів, затв. наказом Мінагрополітики України від 27 січ. 2005 №40).

Також терміном «А.» можуть позначатися території, які зазнали негативно-го впливу внаслідок певних техногенних чи природ. явищ. Напр.:

– А. засолення (Указ Президента України «Про оголошення територій міста Калуш та сіл Кропивник і Сівка-Калуська Калуського району Івано-Франківської області зоною надзвичайної екологічної ситуації» від 10 лют. 2010 № 145/2010);

– порушені А. (Інструкція щодо заповнення форми держ. статистичного спостереження № 1-екол. витрати «Звіт про витрати на охорону навколишнього природного середовища та екологічні платежі», затв. наказом Держ. комітету статистики України від 24 жовт. 2006 №494);

– А. забруднення ґрунтів (Порядок нормат. грошової оцінки земель сільськогосп. призначення та населених пунктів, затв. наказом Держкомзему України, Мінагрополітики України, Мінбудархітектури України, УААН від 27 січ. 2006 № 18/15/21/11);

– А. від випадань пилу (Методика обстеження і паспортизації гідротехн. споруд систем гідравлічного вилучення та складування пром. відходів та хвостів, затв. наказом Держкоммістобудування від 10 верес. 1996 № 165).

Лит.: Екологічна енциклопедія / редкол.: А. В. Толстоухов та ін. К., 2006, т. 1: А–Е.

Г. І. Балюк, О. В. Бевз.

АРХЕОЛОГІЧНА ПАМ'ЯТКА ПРИРОДИ – утворення культ. спадщини, що включає визначні місця, споруди (їх залишки), ансамблі, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культ. та археол. спадщини), природ.-антропогенні об'єкти, незалежно від стану збереженості, які мають особл. природоохорон., наук., естетичне, пізнавальне і культ. значення та потребують особл. охорони.

ЗУ «Про природно-заповідний фонд України» не містить окремого визначення серед особливо охоронюваних об'єктів – А. п. п. Натомість, указаним Законом передбачається встановлення особл. прав. режиму щодо пам'яток природи. А. п. п. слід розглядати як різновид пам'яток природи.

Згідно зі ст. 2 ЗУ «Про охорону культурної спадщини» об'єктами культ. спадщини є рештки життєдіяльності людини (нерухомі об'єкти культ. спадщини: городища, кургани, залишки стародавніх поселень, стоянок, укріплень, військових таборів, іригаційних споруд, шляхів, могильники, культові місця та споруди, їх залишки чи руїни, мегаліти, печери, наскельні зображення, ділянки істор. культ. шару, поля давніх битв, а також пов'язані з ними рухомі предмети), що містяться під земною поверхнею та під водою і є невідтворним джерелом інформації про зародження і розвиток цивілізації.

У наук. літ. поняття «спадщина» становить систему матеріальних і інтелектуально-духовних цінностей, створених та збережених попередніми поколіннями і виступає винятково важливим для збереження культ. та природ. генофонду Землі і його подальшого розвитку.

Особливістю А. п. п. є те, що всім указаним об'єктам притаманний зв'язок природ. об'єктів із залишками споруд, поховань, ансамблів, які мають як природ., природ.-антропогенне, так і антропогенне походження.

А. п. п. завжди органічно пов'язані з ландшафтом, з окремими об'єктами природи, з місцевістю, на якій вони розташовані, та відображають діяльність і особливості життя людства минулих епох.

Серед А. п. п. виділяють кілька типів:

- поселення – цілий комплекс археол. споруд та їх залишків, які пов'язані із природ. ландшафтом певної місцевості, становлять особл. істор.-культ., природ. цінність та підлягають особл. прав. охороні;

- стоянки – недовговічні поселення, пов'язані з місцями видобутку і обробки каменю в палеоліті або місцями видобутку руди;

- городища – давні поселення, оточені валами, ровами, які містять залишки укріплень та з'явилися у «бронзовий» період;

- стародавні місця – залишки стародавніх міст та нині існуючі цитаделі, фортеці й простір усередині них;

- поховання і поховальні споруди – ґрунтові могильники, кургани (скіфські царські кургани) і гробниці;

- пам'ятки первісного мистецтва чи печерні пам'ятки – печерний живопис давньокам'яного століття, пам'ятки наскельного мистецтва, палеолітичний живопис у карстових утвореннях та печерах;

- пам'ятки госп. діяльності – місця видобутку каменю і стародавні рудні

вироблення, залишки зрошувальних споруд, стародавні шляхи;

- пам'ятки підводної археології – залишки прибережних поселень минулого, могильники і наскельні зображення, які знаходяться під водою (більшість об'єктів навколо узбережжя Чорного, Балтійського морів і в басейні Середземного моря).

Прав. режим використання та охорони А. п. п. характеризується низкою особл. заходів, обумовлених необхідністю збереження та особл. охорони вказаних об'єктів природи.

Порядок використання та охорони А. п. п., комплекс організ.-прав. заходів щодо їх відтворення та охорони передбачаються низкою нормат.-прав. актів, що регулюють як об'єкти архітектури, так і природ. компонент, який завжди присутній у понятті «А. п. п.» ЗУ «Про охорону археологічної спадщини» регулює відносини, пов'язані з охороною археол. спадщини України – невід'ємної частини культ. спадщини людства, вразливого і не відновлюваного джерела знань про істор. минуле, а також визначає права та обов'язки дослідників археол. спадщини. Археол. пам'ятка, згідно з цим Законом, – це об'єкт ареол. спадщини нац. або місц. значення, який занесено до Держ. реєстру нерухомих пам'яток України.

Ст. 28 ЗУ «Про природно-заповідний фонд України» передбачає осн. вимоги щодо режиму пам'яток природи. Зокрема, оголошення пам'яток природи провадиться без вилучення зем. ділянок, водних та ін. природ. об'єктів у їх власників або користувачів.

На території пам'яток природи забороняється будь-яка діяльність, що за-

грожує збереженню або призводить до деградації чи зміни первісного їх стану.

Власники або користувачі зем. ділянок, водних та ін. природ. об'єктів, оголошених пам'ятками природи, беруть на себе зобов'язання щодо забезпечення режиму їх охорони та збереження. А. п. п. є невід'ємним елементом екол. мережі України, тому дія ЗУ «Про екологічну мережу» поширюється на прав. режим указаних об'єктів.

Лит.: Михайленко Е. М. Поняття «археологічна спадщина» в сучасному законодавстві та історії розвитку археології // Археологія, 2010, №4.

О. М. Ткаченко.

АТМОСФЕРНЕ ПОВІТРЯ – природ. суміш газів, що знаходиться за межами житлових, виробничих та ін. приміщень; один із осн. життєво важливих елементів навколишнього природ. середовища. ЗУ «Про охорону атмосферного повітря» від 16 жовт. 1992 №2707-ХІІ спрямований на збереження та відновлення природ. стану А. п., створення сприятливих умов для життєдіяльності, забезпечення екол. безпеки та запобігання шкідливому впливу А. п. на здоров'я людей та навколишнє природ. середовище. Відносини з приводу повітря, яке знаходиться в межах приміщень, регулюються саніт., цив., житловим та ін. зак-вом.

Для визначення А. п. як об'єкта екол.-прав. охорони доцільно визначити співвідношення між поняттями «атмосфера», «А. п.», «повітря». Атмосфера Землі (від грец. *atmos* – кара та *sphira* – куля) означає повітряний простір навколо земної кулі, що обертається разом з останнім, а повітря – сукупність газів,

з яких складається атмосфера Землі. Атмосфера – зовнішня газова оболонка Землі, що оточує її приблизно на 3000 км, обертається разом з нею і є своєрідним носієм тепла й вологи, буфером між поверхнею Землі й Космосом. Через неї відбуваються фотосинтез та обмін енергією, регулюються теплообмін, радіац. і тепловий баланси, нею визначається клімат планети. Маса атмосфери становить приблизно одну мільйонну частину маси Землі. Атмосфера існує бл. 3 млрд років, за цей період її склад і властивості неодноразово змінювались. Атмосфера поділяється на тропосферу (до 20 км від поверхні Землі), стратосферу (від 20 до 55 км), мезосферу (від 55 до 78 км), моносферу (від 78 до 103 км) та екзосферу (понад 103 км). Із висотою різко зменшуються щільність і тиск, температура змінюється за складною траєкторією внаслідок нерівномірного поглинання сонячної енергії газами на різній висоті. Крім того, атмосфера нагрівається ще й знизу від поверхні суші й океану. До складу атмосфери входять азот, кисень, аргон, криптон, водяна пара, озон і вуглекислий газ. Вміст водяної пари визначається процесами випару, конденсації й переносу.

Прав. охорона А. п. – це сукупність заходів, спрямованих на збереження його природ. хім. складу, запобігання його забрудненню викидами антропогенного характеру.

А. п. є одним із провідних елементів оцінки якості середовища проживання людини, що спричиняє шкідливий вплив на стан її здоров'я. На цей час, незважаючи на певний спад в-ва, стабільно високим залишається забруднен-